

Postformalistyczny konstytucjonalizm: normatywne ramy odbudowy konstytucjonalizmu po rządach nieliberalnych

Streszczenie

Projekt bada, w jaki sposób można odbudować demokrację konstytucyjną po okresie rządów autorytarnych lub nieliberalnych, nie naruszając istniejącego porządku prawnego. Wiele współczesnych systemów stoi przed podobnym wyzwaniem: ich Konstytucje i regulacje prawne pozostają formalnie w mocy, ale wartości demokratyczne, którymi powinna się kierować władza publiczna, z czasem uległy osłabieniu. Węgry, Polska i Brazylia ilustrują różne wersje tego problemu. Na przykładzie tych trzech krajów można zaobserwować, jak instytucje demokratyczne są stopniowo wypaczane za pomocą mechanizmów prawnych, a nie jawnych naruszeń, co rodzi istotne pytanie, w jaki sposób można odnowić demokrację konstytucyjną, skoro te same struktury (mechanizmy) prawne zostały kiedyś wykorzystane do jej podważenia.

W ramach projektu opracowano nowe podejście zwane postformalistycznym konstytucjonalizmem. Zamiast postrzegać prawo wyłącznie jako techniczny zbiór zasad, podejście to traktuje je jako moralne i demokratyczne narzędzie służące odbudowie zaufania i odpowiedzialności. Opiera się ono na trzech kluczowych ideach:

- Odwadze konstytucyjnej – rozumianej jako gotowość instytucji i przywódców do korygowania szkodliwych praktyk prawnych, stawiania czoła problemom strukturalnym i odbudowywania zaufania publicznego;
- Strategicznym projektowaniu instytucjonalnym – czyli starannym przeprojektowaniu instytucji, takich jak parlamenty, sądy i organy nadzorcze, aby uczynić je bardziej przejrzystymi, integracyjnymi i odpornymi na przyszłe nadużycia;
- Rozliczeniu się z formą prawną – tj. ulepszeniu systemu prawnego, tak aby wspierał on odnowę konstytucyjną, a nie chronił nadużycia władzy.

Zasady te stają się rzeczywistością dzięki jednemu kluczowemu mechanizmowi: procesowi stanowienia prawa. Ponieważ proces stanowienia prawa jest ciągły i podlega kontroli, jest to instytucja dobrze przygotowana do odbudowy demokracji konstytucyjnej bez naruszania porządku prawnego. Różni się zatem od sądów i zgromadzeń konstytucyjnych. Proces stanowienia prawa jest nie tylko zadaniem technicznym, ale także momentem, w którym społeczeństwo debatuje nad wartościami, powodami i obowiązkami oraz uzasadnieniami decyzji publicznych. Badając, w jaki sposób powstają, są dyskutowane, uzasadniane i weryfikowane ustawy oraz w jaki sposób można na nowo zinterpretować powiązane z zasadą praworządności, koncepcje i zasady takie jak legalność, uczestnictwo i reprezentacja, niniejszy projekt identyfikuje praktyczne narzędzia – takie jak procedury partycypacyjne, obowiązki w zakresie przejrzystości i wzmocnione mechanizmy nadzoru – które mogą wspierać odbudowę konstytucjonalizmu. Projekt porównuje trzy kraje, które charakteryzuje ciągłość prawna, ale które różnią się perspektywami odnowy demokratycznej. Polska aktywnie wdraża reformy po demokratycznym mandacie na zmiany. Węgry ilustrują sytuację, w której odnowa jest obecnie zablokowana, ale może stać się realna w zależności od przyszłych wydarzeń politycznych, zwłaszcza wyborów w 2026 roku. Brazylia prezentuje inny wzorzec, w którym niektóre instytucje oparły się głębszej erozji, umożliwiając częściową odbudowę w ramach istniejących ram konstytucyjnych. Badanie tych różnic pozwala ustalić, które wybory prawne i instytucjonalne umożliwiają odnowę, które przeszkody utrzymują się, a które strategie mają szersze znaczenie w różnych regionach.

Oczekiwany wynik badań ma charakter zarówno teoretyczny, jak i praktyczny: model odbudowy demokracji konstytucyjnej poprzez prawo, który nie wymazuje przeszłości, ale przekształca istniejące instytucje w źródła integralności, uczestnictwa i zaufania demokratycznego. Projekt ma na celu wskazanie naukowcom, decydentom politycznym i obywatelom, jak można osiągnąć odnowę demokratyczną poprzez standardowe narzędzia prawne, które wzmacniają praworządność od wewnątrz.